

Oráció Szent Lászlóról az 1634. évi bécsi Szent László-napi ünnepségen

A 17-18. században intézményi patrónusok ünnepén kialakult szokássá vált diákokkal elmondani az ünnepi beszédet. Így történt ez 1634-ben Bécsben a Magyar Náción Szent László-napi ünnepségén is. A beszédet, amelyet ekkor Zrínyi Miklós mondott el, a többi beszédhez hasonlóan nyomtatásban is kiadták. Ez a beszéd a Zrínyi-kiadásokban Zrínyi első műve. De vajon tényleg az övé? Az előadásban tüzetesen megvizsgálom az iskolai retorikaoktatás orációkra vonatkozó gyakorlatát, a korabeli könyvkiadás címlapjainak terminológiáját, az ünnepi beszédek elmondó diákok életkorát és társadalmi helyzetét, a repetensképzés során írt orációkat, a patrónusokról szóló beszédek, a szónokló ifjú családja és feltételezett "kézvezetője" közötti kapcsolatot.

1 Az elmúlt években többen foglalkoztunk a bécsi egyetem Magyar Nációjának Szent László-napi ünnepi beszédeivel,¹ érintve a Zrínyi Miklós által 1634-ben elmondott orációt is.² A szerzőség kérdéséről, tudniillik hogy a 14 éves ifjú Zrínyi Miklós, vagy „kézvezetője” írta-e az 1634-ben elmondott beszédet, megoszlanak a vélemények. Kulcsár Péter okfejtése alapján az újabb szakirodalom Zrínyit tartja szerzőnek.³ De például R. Várkonyi Ágnes Pázmány Pétertől származtatható olyan gondolatsort mutatott ki a beszédből, amely túlmutat egy mégoly tehetséges 14 éves ifjú gondolatvilágán is.⁴ Bár Zrínyi Miklós műveinek újabb kiadásai saját műveként közlik

¹ BUBRYÁK Orsolya, „Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában”, in *Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16-17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó (Budapest, Balassi Kiadó, 2005), 549–581; R. VÁRKONYI Ágnes, „A «királyi cédrus»: Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról”, in *„Vállal magasb mindeneknél”: A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai*, szerk. MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, SZÉKELY Zoltán, Arrabona, 46/1 = Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei, (Győr, Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008), 93–122; Svorad ZAVARSKÝ, „Some Notes on I. F. X. Cetto’s Collection of Thirty-Nine Panegyrics on St. Ladislav (Vienna, 1655–1693)”, in *Slovakia and Croatia: Historical Parallels and Connections (until 1780)*, ed. by Martin HOMZA, Ján LUKAČKA, Neven BUDAK, (Bratislava, Zagreb, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Filozofski fakultet Vseučilišta u Zagrebu, 2013), 372–380; SZÖRÉNYI László, „A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei”, in *In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamás, LUFFY Katalin, SZÁRAZ Orsolya, (Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016), 80–89; PAPP Kinga, „Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám *Bellator pacificusa*”, in *„...sok punctumocskáknak öszveköttötött lánca avagy kötele”: A Res Litteraria Transylvaniae Vetustas Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai*, szerk. PAPP Kinga, (Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2016), 175–185; SZELESTEI N. László, „17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról”, in SZELESTEI N. László, *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 20, (Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017), 163–177. (= Napút, 2017/8, 117–129.); FARKAS Zsuzsanna Krisztina, „A bécsi egyetem Szent László-orációi a 17. században”, *Gerundium*, 9, 4/2, (2018), 11–38.

² *Oratio sancto inter coelites nunc Ladislav ... dicata dictaque ab ... Nicolao Ladislav perpetuo a Zrin, Viennae Austriae, 1634*, [10] fol., 4°. Példány: Országos Széchényi Könyvtár, RMK III. 1498(1).

³ ZRÍNYI Miklós, *Prózai munkái*, sajtó alá rend., jegyz. KULCSÁR Péter, Zrínyi Miklós Összes művei, (Budapest, Akadémiai, 2004), érvek a szerzőség mellett: 46–47, a beszéd latinul: 248–259, magyar fordításban: 359–372. (A beszédet először Fraknoi Vilmos adta ki („Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve”, *Magyar Könyvszemle*, 1917, 146–150). – Kulcsár ritka kivételként tartja az ifjú Zrínyit az általa elmondott beszéd szerzőjének, szerinte a „a szöveget általában a prokurátor írta, aki a nyomtatványokon szerzőként szerepel, a hallgató csak felmondta azt.” (Uo., 46.)

⁴ R. VÁRKONYI, „A «királyi cédrus»”, (1. j.).

a beszédet, a 17. századi évenkénti, bécsi Szent László-beszédsorozat együttes tanulmányozása, az orációmondás iskolai szokása megerősítik a Zrínyi szerzősége ellen érvelők véleményét.

Mostani előadásomban/~~tanulmányomban~~ az oráció korban szokásos formáival, körülményeivel, formai elemeivel foglalkozom, a beszéd tartalmával kapcsolatban a korábbi megállapításokra utalok

A barokk kori katolikus szónoklatok közül nem szólok a *sermo, contio, praedicatio* szavakkal jelölt tanítási célú prédikációkról. Az *oratio* és *panegyris* szavakkal jellemzett beszédek közül is kizárom a halotti beszédeket és a szentekről mondott azon prédikációkat, amelyek bibliai textussal ellátottak. Tehát azokra az orációkra irányítom figyelmemet, amelyek ünnepi, de nem liturgiai környezetben hangoztak el. Kizárom még azokat az *allocutió*kat is, amelyeknek tárgya uralkodóhoz, világi patrónushoz fordulás, annak magasztalása. Maradnak a közösségi, társulati alkalmakon, ünnepeken az égi patrónus tiszteletére elhangzott szónoklatok.

A vizsgált orációk jellemzője, hogy a világi beszédekhez hasonlítanak, akkor is hiányzik belőlük a teológiai jellegű fejtegetés, ha a beszéd tárgya, például a szent élete, példaadása, szilárd hite ezt lehetővé tenné.

Az iskolai oktatási folyamatban a gimnáziumok humanitas osztályaiban (és filozófiai akadémiákon) a diákok nem a prédikálást, hanem az orálást tanulták és gyakorolták. A prédikálás elsajátítása a szemináriumba, szerzetbe lépéskor kezdődött.

A török hódoltság és vallási viszályok közepette is hangsúlyos volt, hogy a kard mellé alapos retorikai képzettség szükségeltetik. Ha az alkalom úgy kívánta, hitvitában, politikai „tanácskozás”-ban is helyt kellett állni. A katolikus és protestáns gimnáziumoktól, főleg az akadémiáktól elvárták, hogy a jelesebb hallgatók (főrangúak és azok udvarába kerülők, hivatali pályára lépők, diplomaták) magán- és közreprezentációs feladataikat jól teljesítsék. Ehhez megfelelő retorikakönyveket alkalmaztak.⁵ A gimnázium poétikai és retorikai osztályában hetente szűkebb körben, havonta egyszer pedig ünnepélyes keretek között az iskola dísztermében ún. deklamációkat tartottak. Cyprianus Soarius retorikájának⁶ tanulása közben a tanulóknak már orációkat kellett írniuk. Az ókori szónokoktól és későbbi, mintaként kijelölt beszédekből eltanult, főleg formai elemeket, nyelvi fordulatokat, a „Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk” jegyében alkalmazták az aktuális mondandó megfogalmazásához. A nemesi konviktusokban is gyakorolták ezt.

Orációk (és versek) készítését segítő különböző segédkönyvek jelentek meg, amelyek az egységes iskolarendszer és azonos nyelv következtében Európa-szerte elterjedtek. Jacobus

⁵ A 17. századi közepén a magyarországi protestánsok által (akikről a továbbiakban nem ejtek szót) kiadott két nagyhatású retorika: Georgius BECKHERIUS, *Orator extemporaneus, seu artis oratoriae Breviarium bipartitum, cuius pars prior praecepta continet generalia, posterior praxin in specie ostendit*, (Varadini, Apud Abrahamum Szenciensem, 1656. RMK II. 866), és Michael BUZINKAI, *Institutiones oratoriae ex optimis auctoribus collectae: methodo accurata donatae, usibusque paedagogii Patakiensis consecratae*, (S[áros] Patakini, 1659. RMK II. 937).

⁶ Cyprianus SOARIUS, *Artis rhetoricae libri III.* (Európa-szerte sok kiadása van.)

Maseniusnak, a jezsuita iskolai szónoklat- és költészettan megújítójának *Palaestra oratoriája*⁷ 1659-től Európa-szerte elterjedtté vált. Nagyban segítette az oktatás udvari, világi jellegének hatékonyabbá válását. Kiadásai bőségesen képviseltetik magukat régi könyvtárainkban.⁸ Sigismundus Lauxmin litván jezsuita a beszédgyakorlatok segítése céljából írt tankönyvet, ezt már műve címében is hangsúlyozza: *Praxis oratoria, sive praecepta artis rhetoricae*.⁹ Bevezetőjében elmondja, hogy nem elméleti könyvet tett közzé, nem a kész szónokok számára írta tankönyvét, ezért tér el a szokásostól műve szerkezete és terjedelme, a részek sorrendje. Az 1648. évi első kiadást továbbiak követték, a mű 1732-ben Kassán is megjelent.¹⁰

Az iskolarendszer a tanulóársakon túli hallgatóság előtti megszólalásra is lehetőséget biztosított. Például a vallásos társulatok éves ünnepein. A 18. század elejétől a trinitáriusoknál a Szentháromság skapuláré-társulati ünnepeken (Pozsonyban, Óbudán és Komáromban) grammatikai osztályba járók tartottak ünnepi beszédet, ezek a német nyelvű orációk nyomtatásban máig olvashatók.¹¹ Knapp Éva, aki e beszédek számba vette, ezt írta róluk: „ezek a prédikációk az áhítati célkitűzés mellett elsősorban a tanulóifjúság irodalmi képességeinek fejlesztését szolgálták.” „Gyermek szerzők prédikációi”-ként említi az 1726-tól kezdődően ránk maradt kiadványokat, ám azt is megjegyzi, hogy nyilvánvalóan tanári felkészítéssel elmondott orációkról van szó.¹²

A gimnáziumok akadémiáin (önképzőszerű csoportjaiban) a deklamációk során elhangzott, nem ritkán megjelent beszédek kutatásával még adósak vagyunk. Ezek egyértelműen orációk, témájukban

⁷ Jacobus MASENIUS, *Palaestra oratoria, praeceptis et exemplis veterum lectissimis instructa, et nova methodo in progymnasmata eloquentiae atque exercitationes rhetorum proprias, ad lectionem simul et imitationem distributa, cum resolutione et artificio Tullianarum Orationum adjuncto*, (Coloniae Agrippinae, Jo. Busaeus, 1659). Kiegészített változatának címe: *Exercitationes oratoriae, quae generum diversorum progymnasmata et orationes, vario stylo, et disserendi ratione complectuntur, libris duobus, juxta leges in Palaestra styli, et Oratoria praescriptas*, (Uo., 1659¹).

⁸ TŰSKÉS Gábor, KNAPP Éva, „Jacob Masen irodalomelméleti műveinek magyarországi hatástörténetéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2004: 139–155 (= KNAPP Éva, TŰSKÉS Gábor, *Sedes Musarum: Neolatin irodalom, tudománytörténet és irodalomelmélet a kora újkor Magyarországon*, Csokonai Könyvtár, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 44 (Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009), 97–120); TÓTH Sándor Attila, *Jacobus Masenius Poétikája*, (Szeged, Gradus ad Parnassum Kiadó, 2008), 13–18; BÁTHORY Orsolya, „Az irodalmi reprezentáció műfajai: alkalmi költemények Batthyány József érsek tiszteletére”, in *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*, szerk. BÉKÉS Enikő, KASZA Péter, LENGYEL Réka, *Convivia Neolatina Hungarica*, 1, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2015, 236–247.

⁹ Sigismundus LAUXMIN, *Praxis oratoria, sive praecepta artis rhetoricae, quae ad componendam orationem scitu necessaria sunt, tam separatim singula, quam omnia simul, exemplis expressa; et ad aemulationem eloquentiae studiosis proposita*. Saepius ob insignem utilitatem, diversis in provinciis, et literarum gymnasiis luci publicae data, nunc recens recusa, (Cassoviae, 1732, Typ. Acad.), [16], 328, [8] l. A szerző előszavából (Praefatio, 33v): „ego minuta etiam collegi, exemplisque doctrinam confirmavi, ac ad praxim deduxi, ut in uno conspectu et doctrina et usus doctrinae appareret.”

¹⁰ A kötet fejezetei: I. De incisio, membris, periodis – II. De argumento et argumentatione – III. De amplificatio – IV. De sententia, transitione, digressio – V. De quaestione, statu, causa, crinomeno – VI. De partibus rhetoricae, officio oratoris, partibus orationis – VII. De genere, seu character dicendi – VIII. De dispositione orationis – IX. De elocutione oratoria – X. De actione oratoria

¹¹ KNAPP Éva, *Pietás és literatúra: Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*, *Historia litteraria*, 9, (Budapest, Universitas, 2001), 59–60. A kiadványok: 203–204, 218–221, 226–230.

¹² Uo., 60, 155.

is csak ritkán közelítettek a prédikációkhoz. Az ún. repetens-munkák¹³ tanulmányozásával felmérhetjük, hogy milyen igények felmerülésével számoltak, mit várt el a leendő tanároktól a világi társadalom. Ismerjük Antonius Hellmayr 1734-ben jezsuita repetensek számára készített előadásainak kéziratát.¹⁴ Annak negyedik részében, mely a szónoklatról szól, jól elkülönítetten épül egymásra az oratio és az oratio sacra (= concio). Hellmayr jegyzetéből jól érzékelhető: tudatosan képezték a repetenseket, a gimnáziumi oktatásra készülő jezsuita szerzeteseket arra, hogy az orálást tanítaniuk kell majd.¹⁵ Amikor egy szónoklat címében oratio szót olvasunk, az akkor sem prédikáció, ha a témát tekintve esetleg arra gondolnánk. A repetensek ránk maradt 18. századi beszédgyakorlatai között nincsen concio. A Szűz Mária tiszteletével foglalkozó repetens-orációk is nélkülözik a prédikációkra jellemző retorikai sajátosságokat.¹⁶

2 A gimnáziumokban szokásos deklamációk mellett a kiválóbb és tekintélyesebb ifjak közül kiválasztott személy, néha még grammatikai osztályosként, a diáktársulatoknak, gyakran az oktatási intézmény patrónusának napján mondhatott beszédet, az utóbbiakat ki is nyomtatták. És mivel az egyetem és a hozzá kapcsolódó gimnázium, akadémia a jezsuiták kezében volt, gyakran előfordult, hogy egyetemi ünnepségen tehetséges, de még alsóbb szinten tanuló ifjú szónokolt egyetemi karok patrónusainak tiszteletére (bölcsepszeknél Alexandriai Szent Katalin, vagy Xavéri Szent Ferenc, jogászoknál Szent Ivó, orvosoknál szent Lukács, vagy Kozma és Damján napján), a bécsi egyetem nációinak választott ünnepén, a magyar náció esetében Szent László napján. Az ünnepségeken egyházi és világi előkelőségek jelentek meg, nem ritkán az uralkodó is. Ezt figyelembe véve kell elgondolkodnunk azon, hogy a 14–16 éves ifjak beszédeiben mennyiben tükröződhetett saját vélemény; inkább az intézmény véleményét kell kihallanunk azokból. A beszédet elmondó ifjú orátort nem feltételezhetjük szerzőnek. Az eddigi szakirodalom többnyire csak tanári segítségről beszélt. Gyenge szó a segítség, minimum felügyeletről, ellenőrzésről lehet szó, vagy megírt beszéd elmondatásáról.

¹³ A kolozsvári nemesi konviktus poétáinak 1750–1773 közötti elégiáiról és a győri repetensképző intézet 1766–1773 közötti költeményeiről és orációiról Szádóczi Vera készített jellemzést és részletező katalógust. SZÁDOCZKI Vera, *Neolatin elégiaköltészet a 18. századi Magyarországon: A jezsuita költészetoktatás és Makó Pál munkássága*, PhD értekezés, PPKE BTK, Budapest, 2020. – Korábbi tanulmány: SZABÓ Flóris, „A költészet tanításának elmélete és gyakorlata a jezsuiták győri tanárképzőjében (1742–1773)”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1980, 468–485.

¹⁴ Budapesti Egyetemi Könyvtár, F 33: *Institutio humanistica dictata anno primo repetitionis in Hungaria Szakolegiae inchoatae, nempe 1734. R. P. Antonio H[ellmayr] professore Latino.*

¹⁵ A fejezetek: 1: De periodis (269–281), 2: De inventione oratoria (281–298), 3: De dispositione oratoria (298–312), 4: De eloquentia (313–332), 5: De oratione sacra, seu concione (333–356). A kutatók Hellmayr jegyzetének inkább a költészettel foglalkozó részével foglalkoztak. Például Szabó Flóris és Szádóczi Vera 13. jegyzetben idézett művei; KNAPP Éva, „volucris rota, vertitur anni»: Zrínyi Miklós, Listius László és Esterházy Pál szerencse- és évszakverseinek poétikátörténeti hátteréhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 118, 2004/1, 15., 76. j.

¹⁶ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, 118. E. 18, pp. 24–30: Christianus KAUFFMANN, *Oratio de pietate Ungarorum erga Beatissimam Virginem Mariam*, pp. 31–37: Franciscus Xaverius CODOLLI, *Oratio de singulari Mariae favore erga Ungariam*. (1756-ban Hegyi József volt a repetensmester.)

Egyébként az ifjaknak tudományterületenként nagyjából azonos módon kellett bizonyítaniuk, hogy jól elsajátították a tananyagot. A gyakran kinyomtatott téziseket, amelyekről nyilvános vitát rendeztek, általában az elnök (praeses) állította össze. Ha nem ő, akkor a nyomtatványon olvasható, hogy annak a vizsgázó ifjú a szerzője (auctor et respondens). A téziseket a vizsgázó (respondens) nyilvánosan védte meg az opponensek ellenvéleményével szemben.

Más a helyzet az ifjak azon a nyilvános szereplésén, ahol orálniuk kellett. Az évenkénti ünnepeken elhangzott beszédek ebben az esetben is előre kinyomtatottak. A címlapról megtudjuk a procurator és a beszédet elmondó ifjú nevét. A procurator az ünnepség szervezője, egyetemi karok esetében ez többnyire az illetékes dékán volt. A beszédet elmondó ifjúra (annak családjárá) hárultak általában az ünnepség reprezentációs részének (pl. az ünnepség utáni ebéd) költségei.¹⁷

Nézzük meg az egyetemi karok védszentjeinek napján elmondott ünnepi beszédek. A jogi kar védszentje Szent Ivó. A doktorok kollégiumának tagjai közül került ki az évenkénti ünnep lebonyolításáért felelős ún. Ivonista személye. ~~A bécsi egyetem jogi karán Szent Ivó napján több magyarországi származású személy mondott ünnepi beszédet, például 1674-ben a joghallgató Paulus Josephus Glatz,¹⁸ a 1690-ben Kolossi György harmadéves teológus hallgató,¹⁹ 1699-ben a kismartoni születésű, harmadéves joghallgató, Carolus Cischini,²⁰ aki később, 1729-ben az Ivonista tisztelet is betöltötte.²¹ Természetesen ekkor már tagja volt jogi kar doktorkollégiumának. A győri származású Franciscus Carolus Josephus Eyll 1741-ben a bécsi egyetem magyar nemzetének procuratoraként kérte fel Josephus Rudolphus Eyllt Szent László ünnepi beszéd tartására.²² Szintén győri származású procurator volt Christophorus Rudolphus Wachtl, aki a 16. életévében lévő Grassalkovics Antallal mondatott Szent László beszédet 1750-ben.²³ 1735-ben a Sopron vármegyéből származó joghallgató, Klemencicz Márton mondta a magyar nemzet nevében a Szent László beszédet.²⁴~~

¹⁷ P. SZABÓ Béla, „Magyarországi származású jogászdoktorok Bécsben (1730-as és 1740-es évek)”, in *Redite ad cor: Tanulmányok Sabin-Tóth Péter emlékére*, szerk. KRÁSZ Lilla, OBORNI Teréz, (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008), 367–395.

¹⁸ *Divino plenus Spiritu Divus Ivo Inchytae Facultatis Juridicae Tutelaris ... deferente ... Michaele HAGER ... celebratus a ... Paulo Josepho GLATZ Hungaro ... I. U. studioso, Viennae, Matthaeus Cosmerovius, 1674.*

¹⁹ *Ignes festivi a Spiritu Sancto triumphatori de hostibus in terris Deo-Homini excitati*, et in Basilica D. Stephani Proto-Martyris ... deferente ... Christophoro FROMMILLER ... ab oratore ... Georgio KOLOSSI Hungaro ex Comitatu Nitriensi ... dictione panegyrica celebrati, Viennae Austriae, apud Susannam Christinam, Matthaei Cosmerovii ... viduam., [1690.], [6] fol. – RMK III 3621.

²⁰ Carolus CISCHINI, *Ignes festivi, quibus Divus Ivo virtutibus clarissimus Inchytae Facultati Juridicae in Basilica D. Proto-Martyris Stephani pro annua Pentecostes festivitate oratorie propositus est*, sub ... Jacobo GREYSSING, ... professore publico, et Inchytae Facultatis Juridicae p. t. decano ... a ... Carolo Cischini Hungaro Eisenstadiensis I. U., in tertium annum auditore... Viennae Austriae, Typis Leopoldi Voigt, [s. s.] – RMK III 7076.

²¹ P. SZABÓ, „Magyarországi származású jogászdoktorok” (17. j.), 375, 376.

²² *Uo.*, 381.

²³ *Uo.*, 382; RMK III/18. század/1. Nr. 482.

²⁴ *Uo.*, 384.

A nagyszombati egyetemen hasonló a helyzet. Itt is akad olyan szónok, aki még gimnáziumba járt, amikor a jogi kar ünnepén beszédet mondhatott. Például 1731-ben Révay Elek.²⁵ A bölcsészkar védszentjének, Xavéri Szent Ferencnek az ünnepén elmondott beszédek vegyes képet mutatnak. Itt nem mindig diákok voltak a szónokok. De például Berchtold Ferenc, későbbi beszercebányai püspök, 1744-ben tizennégy és fél évesen szónokolhatott, 1747-ben Ambró József tizenöt és fél évesen, 1768-ban pedig Esterházy Nep. János tizennégy esztendőskorában.²⁶

A bécsi egyetem Magyar Nációjának Szent László ünnepén, június 27-én 1623-tól, amikor a bécsi egyetemen a teológiai és bölcséleti kar a jezsuiták kezébe került, a Szent István dómban mondhatott beszédet egy arra kiválasztott ifjú. A beszédet mondó ifjút és a beszéd témáját a Natio Hungarica prokurátora és előljárói tanácsa jelölte ki. Barta István 1937-ben a bécsi Szent László-napi beszédek körüli reprezentációs eseményekről a Natio Hungarica könyvére (Liber Nationis Hungaricae) támaszkodva alapos tanulmányt készített. Sokoldalú jellemzést adott a bécsi Szent László-ünnepségekről: a beszédek által közvetített eszmeiségről, a beszédek tartalmi és formai jegyeiről. Érintette a szerzőség kérdését is.²⁷

A beszédek megjelentek önálló kiadványként, a példányokat az ünnepség résztvevői között szétosztották. Néhány kivétellel valamennyi beszédet ismerjük.

Gimnazista korában szónokolt 1634-ben a tizennégy esztendőskorú Zrínyi Miklós. Nem volt egyedi eset, hogy a bécsi magyar náció ünnepén gimnazista állt a népes közönség elé. Az első ismert beszédet 1631-ben Erdődy Gábor Ignác mondta, aki a címlap szerint az ékesszólás tanulója (eloquentiae studiosus) volt, 16 évesen. A nyomtatványok egyetlen esetben sem mondanak semmit a szerzőségről, így csak abban reménykedhetünk, hogy beszédek valamelyikének szerzője külső

²⁵ *Divus Ivo juris-consultus, panegyrica dictione celebratus ... deferente ... Ignatio de MALEVICZ ... oratore ... adolescente Alexio L. B. RÉVAI de Reva poeseos studioso, Tyrnaviae, 1731.*

²⁶ *Sanctus Franciscus Xaverius dictione panegyrica celebratus, dum inclyta Facultas Philosophica ... annuos tutelari suo honores persolveret, deferente ... SZEGEDI Michael ... oratore ... Francisco de BERCHTOLD... (Tyrnaviae, Acad., 1744); Idea Christiani philosophi Divus Franciscus Xaverius, oratione panegyrica laudatus, dum inclyta Facultas Philosophica ... annuos eidem suo tutelari honores persolveret, deferente ... Carolo DOLLENZ, ... oratore ... Josepho AMBRO de Adamócz, logices auditore Seminarii Mar. Szelep. victore, (Tyrnaviae, Acad., 1747); Panegyricus divo Francisco Xaverio dictus, dum ... Facultas Philosophica ... eidem Tutelari suo honores persolveret, ... deferente ... Josepho SZERDAHELYI, ... oratore Joannes Nepomucenus ESZTERHÁZI, (Tyrnaviae, Acad., 1768).*

²⁷ BARTA István, „Ungarn und die Wiener Universität des Jesuitenzeitalters” in *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve, VII*, szerk. MISKOLCZY Gyula, (Budapest, 1937), 113–177, 140–141. Die Verfasser der Reden sind zwar nicht in den Rednern selbst zu suchen – die Kenntnis der Bräuche an den Hochschulen des 17. und 18. Jahrhunderts und einige Angaben weisen darauf hin, daß an der Abfassung der Reden der Hauptanteil eher dem Procurator oder irgend einem Professor zukommt [Jegyzet Bartánál:] *Manchmal wird es im Bericht des Procurators als besonderes Verdienst angerechnet, wenn der Redner seine Rede ... Marte suo composuerit ... wie z. B. im Jahre 1688.* [folytatás] wir können aber doch annehmen, daß der Geist der Reden mit dem der ungarischen Natio identisch war, der Geist also, der die Denkweise und das seelische Bild der Mitglieder während der Universitätsjahre – endgültig wohl – geformt hat. Und wenn wir in den Reden die Tugenden betrachten, mit denen die Redner den Großen König schmücken, finden wir darin zugleich jene Eigenschaften wiedergegeben, die nach der Wertung des Zeitalters anziehend, imponierend und nachahmenswert sind. Diese Reflexionen einer späteren Periode von heldenhaften Zeiten und Taten bringen uns zugleich auch die Seelenbeschaffenheit des Jahrhunderts näher und fördern Erkenntnis und Verständnis der Ergebnisse der Jesuitenerziehung in diesen Richtungen.

forrásból kiderül. Az ifjú szónokokról a nyomtatványok feltüntették, hogy az oktatás mely fokán állnak. Néhány esetet megemlítek:

- 1631: Erdődy Gábor Ignác, eloquentiae studiosus [16 éves]
- 1634: Zrínyi Miklós, Oratoriae Facultatis auditor [14 éves]
- 1649: Joannes Joachimus Slavata, Oratoriae Facultatis auditor
- 1664: Ordódi Ferenc, rétor [15 éves]
- 1671: Széchényi György, adolescens, rhetoricae studiosus [16 éves]
- 1672: Esterházy Miklós Antal, rhetorices studiosus [16 és fél éves]
- 1675: Lippay Miklós Ferdinánd, Oratoriae Facultatis auditor
- 1678: Pálffy János Ferdinánd, Poeticae Facultatis auditor [15 éves]
- 1683: Franciscus Carolus de Grimus, adolescens, rhetorices auditor
- 1684: Sauer János Antal, adolescens, humanitatis alumnus
- 1685: Joannes Christophorus Vorster, adolescens, poeseos alumnus
- 1686: Joannes Antonius Carolus Strell, adolescens, rhetorices auditor
- 1687: Maholány Ignác, poéta [15 éves]
- 1688: Esterházy Mihály, rhetoricae auditor [17 éves]
- 1689: Esterházy Gábor, poéta [16 éves]
- 1692: Johannes Sigismundus Breiner, eloquentiae studiosus
- 1693: Ignatius Franciscus Xaverius Cetto, rétor
- 1694: Adamus Ignatius Wolfgangus Otzenassek, rhetorices auditor
- 1699: Kálnoki Ádám, eloquentiae studiosus

Az 1693-ban beszédet mondó Ignatius Franciscus Xaverius Cetto (miként a névsorban láthatjuk, ekkor rétor volt), az általa kiadott kötetben²⁸ sajátjával együtt harminckilenc 17. századi Szent László ünnepségen elhangzott beszédet tett közzé, azt a 39 éve Szent László napján megkoronázott Lipót királynak dedikálta, aki a magyar királyok sorában harminckilencedik.²⁹ Az Országos Széchényi Könyvtárban egy Jankovich Miklóstól származó gyűjtőkötetben harminc különféle évekből származó Szent László beszéd szerepel,³⁰ de megvan a Cetto-féle gyűjteményes kiadás is.³¹ Ma már interneten elérhetőek a bécsi Österreichische Nationalbibliothek példányairól készült másolatok.

A beszédek közös jellemzője, hogy tartalmuk belesimul a jezsuita oktatás és a bécsi udvar által képviselt irányultságba. A patrónus egy-egy kiemelt tulajdonságáról a retorikai oktatás során tanultak szerint hordoznak a retorikai mutatók jelentős és egységes tartalmat. Ezt állapította

²⁸ *Virtus coronata Divi Ladislai I. Hungariae Regis, Inclytae Nationis Hungaricae Tutelarior, triginta novem orationibus panegyricis per annos XXXIX, in Basilica Divi Stephani Proto-Martyris Viennae celebrata*, ed. Ignatius Franciscus Xaverius CETTO, (Vindobonae, Andreas Heyinger, 1693), [4] fol., 532 p., [5] fol.

²⁹ A beszédek retorikai felépítéséről, Ignatius Franciscus Xaverius Cetto gyűjteményes kiadásáról lásd Svorad ZAVARSKÝ, *Some Notes on I. F. X. Cetto's Collection of Thirty-Nine Panegyrics on St. Ladislav (Vienna, 1655–1693)*, (1. j.).

³⁰ Jelzete: RMK III. 1498.

³¹ Jelzete: RMK III. 3792. (Leírását lásd a 28. sz. jegyzetben.)

meg R. Várkonyi Ágnes a Zrínyi Miklós által 1634-ben elmondott beszédről, vagy Szörényi László Esterházy Pál nádor fiainak beszédeiről. Nem kétséges, hogy a beszédek tartalma jól illeszkedett az előkelő és királyhű családok felnőtt tagjainak véleményéhez, továbbá a jezsuiták nevelési céljaihoz. Nehéz elhinni, hogy mindezen gondolatokat gyakran még gimnáziumba járó ifjak fogalmazták meg.

3 A tizenhat és fél éves Esterházy Miklós Antal 1672-ben elmondott beszédén olvasva rábukkantam a beszéd szerzőjére, Johannes Foresiusra.

Johannes Foresius (1624–1682) az Osztrák Jezsuita Rendtartomány olasz származású tagja volt.³² 1640-ben Bécsben lépett be a Jézus Társasága tagjai közé, 1659–1662 között Nagyszombatban,³³ 1663–1682 között Bécsben viselt különféle tisztségeket. 1679-ben kiadott *Allocutiones oratoriae* című kötetében³⁴ több olyan beszéd is szerepel, amely különböző vallási, akadémiai és társulati ünnepeken Nagyszombatban és Bécsben hangzott el. Abban nincs okunk kételkedni, hogy tényleg Foresius a szerző. Beszédeinek kinyomtatására Nicolaus Avancinus tartományfőnök adott engedélyt. A rövid, olvasónak szóló köszöntésben orációírási instrukciókat olvashatunk. Például azt, hogy az orációban nem mondunk új dolgot, csak újra elmondjuk a már ismerteket. („...non dicimus nova, sed noviter”). **4** A beszédeknél megjelölt alkalom, például „Dicta ad Academicos Viennae nomine Nationis Ungaricae” nem szól arról, hogy ki mondta el a beszédet, mondhatta volna éppen Foresius is, de nem ő mondta el magán az ünnepségen. (Talán azok a beszédek készültek diákoknak való elmondásra, amelyeknél ott áll, hogy kinek a nevében mondastott el a beszéd: ez a Szent László-beszédek esetében: „Viennae nomine Nationis Ungaricae”).

Foresius kötetének tartalma:

1–6: In Natali Domini	1, 3–6.	Dicta ad Academicos Viennae
	2.	Dicta ad Academicos Tyrnaviae
7–11: De passione Christi	7–10.	Dicta ad Academicos Viennae
	11.	Dicta ad Academicos Tyrnaviae
12–17: De Spiritu Sancto	12–13, 15, 17.	Dicta ad Academicos Viennae
	14, 16.	Dicta ad Academicos Tyrnaviae
18–20: De Immaculata Conceptione		Dicta ad Academicos Tyrnaviae
21–24: In Purificatione B. V.		Dicta ad Sodales Marianos Viennae
25: In Annuntiatione B. V.		Dicta ad Sodales Marianos Viennae

³² Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773, Pars I*, (Romae, Institutum Historicum, 1987), 354.

³³ E működésére tekintettel került be a régi magyarországi szerzők közé. WIX Györgyné, *Régi magyarországi szerzők, I: A kezdetektől 1700-ig*, szerk. és befejezte P. VÁSÁRHELYI Judit, (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2008), 254.

³⁴ Johannes FORESIUS, *Allocutiones oratoriae, habitae in solennitatibus Christi, B. Virginis et Sanctorum, aliisque Academicorum, ac Marianorum sodalium congressibus publicis*, (Viennae Austriae, Cosmerovius, 1679), [6], 687 p. A Szent Lászlóról szóló orációk: 560–630 (nr. 50–55).

26–34: In Assumptione B. V.	26–27, 29–34. Dicta ad Sodales Marianos Viennae 28. ?
35–38: De S. Leopoldo	Dicta ad Academicos Viennae in Basilica S. Stephani nomine Nationis Austriacae
39–42: De S. Catharina	Dicta nomine Facultatis Philosophicae ad Acad. Viennae
43–47: De S. Joanne Evangelista	Dicta ad Acad. Viennae nomine Facult. Theologicae
48–49: De S. Ivone	Dicta ad Acad. Viennae nomine Facult. Jurisconsult.
50–55: De S. Ladislao	Dicta ad Academicos Viennae nomine Nationis Ungaricae
56: De SS. Cosma et Damiano	Dicta ad Academicos Viennae nomine Facult. Medicae
57–58: De S. Mauritio	Dicta ad Acad. Viennae nomine Nationis Saxonicae
59: In Electione Rectoris Mariani	Dicta ad Sodales B. V. M. Viennae
60: In Festo Conversionis S. Pauli	Dicta Viennae ad Sodales S. Barbarae, quo die sodalitat suae Praefectum deligebat
61: In Renovatione Studiorum	Dicta Tyrnaviae ad Acad.

Mindenek előtt a Szent László napjára, a bécsi Magyar Nációnak ünnepére Johannes Foresius által írt és gyűjteményes kötetében megjelent hat beszédet (1662–1666, 1672) vettem szemügyre. (Csak zárójelben jelzem, hogy fennmaradó beszédei közül is könnyű olyanokat találni, amelyeket diákok egyetemi ünnepeken elmondtak, és az az 1660-as években nyomtatásban megjelent, Foresius nevének elhallgatásával és a diák orátor megnevezésével.)

Foresius beszédei, amelyeket a bécsi Magyar Nációnak nevében írt:

Nr. 50. = Zichy Pál által 1662-ben elmondott beszéd.³⁵

Nr. 51. = Csáky László által 1665-ben elmondott beszéd.³⁶

5 Nr. 52. = A beszéd (incipit: Res humanas non fatio ferreo...) Cetto 1693-as gyűjteménye szerint 1663-ban hangzott el, csak az alkalom procurátorát tünteti fel. (Tobias Czarchelius[!] Philosophiae et Medicinae doctor.) Téved, mert 1663-ban Pahy László mondott beszédet. Lásd alább, Foresius nr. 54. számú beszédéhez fűzött jegyzetet. Cetto gyűjteményében 1666-ban Mikulich Sándor Ignác által elmondott beszédként közölte.

A Natio Hungarica kéziratos könyvből dolgozó Barta István szerint 1663-ban Pahy László *A Deo datus* témáról mondott beszédet (ez a Res humanas non fatio ferreo ... kezdetű beszéd!), 1666-ban pedig Mikulich Sándor Ignác *Princeps admirandus* címmel.

Nr. 53. = Esterházy Miklós Antal által 1672-ben elmondott beszéd. Ebből a beszédből vonta le következtetéseit Szörényi László.³⁷

³⁵ RMK III 2159. – *S. Ladislaus Rex, Dei et populū amoribus felicissimus princeps...* a Paulo Zichy ... deferente R. P. Ladislao Sennyey ... procuratore celebratus, Viennae in Basilica D. Stephani Proto-Martyris, Viennae, M. Cosmerovius, [1662]. – FORESIUS, *Allocutiones oratoriae*, 1679, (34. j.), 560–570, (nr. 50.) *De Ladislao Rege Hungariae: Deo charus et populo*; CETTO, *Virtus coronata*, 1693, (28. j.), 78–90. *Deo Charus et populo* [Ez a diákcím 1662-ben], inc. Salve Austria, ita te peregrinus princeps...

³⁶ RMK III 2278. – *Divus Ladislaus Rex Ungariae...* in Basilica D. Stephani Proto-Martyris laudatus ab ... oratore Ladislao Comite de CHIAK deferente ... Stanislao Gaesecki ... procuratore, Viennae, M. Cosmerovius, 1665. OSZK RMK III 1498, koll. 7. – FORESIUS, *Allocutiones oratoriae*, 1679, (34. j.), 571–583, (nr. 51.); CETTO, *Virtus coronata*, 1693, (28. j.), 117–129: De S. Ladislao, Princeps de Republica meritissimus. [Ez a diákcím 1665-ben], inc. Regum de Republica bene meritorum grata memoria...

³⁷ RMK III 2585. – OSZK RMK III 1498, koll. 11; SZÖRÉNYI, *A bécsi egyetem*, (1. j.), 83–84. – *Principis in Deum pietas et populū in principem amor...* in basilica D. Stephani ad senatum populūque academicum repraesentata ab [...] comite Nicolao Antonio ESTERHASI de Galantha ... rhetorices studioso ... [Viennae], Johann Bapt. Hacque, [1672]. –

Nr. 54. = Pahy László által 1663-ban elmondott beszéd.³⁸

Nr. 55. = Ordódy Ferenc által 1664-ben elmondott beszéd.³⁹

Az *Allocutiones oratoriae* című kötet azon orációi, amelyeket Johannes Foresius társulati ünnepekre készített, nem foglalkoztam. Az egyetemi karok és nációk ünnepeire írt beszédei, amelyeket szó szerint egyeznek az ünnepnapokra megjelent orációkkal, belesimulnak az ünnepségek szokásos menetébe, ahol az udvarral és az oktatási intézmény irányítóival, valamint az ifjú családjával egyetértésben, nevelési célzattal jelöltek ki tehetséges és jómódú diákokat szónoklára, akik ezt kitüntetésként élhették meg. A karok védszentjei esetében általában a dékán az ünnepi esemény szervezője, az egyes nációk esetében külön prokurátor, a címlapon megnevezve. Foresius írt beszédet a jogi kar védszentjének (Szent Ivó) ünnepére, a bölcsészekére (Alexandriai Szent Katalin), (1665-ben itt dékánként címlapra került a neve), a teológiai karéra (Szent János apostol és evangélista), az orvosi karéra (Szent Kozma és Damján) az osztrák nációéra (Szent Lipót), a szász nációéra (Szent Móric). Személyével eddig a kutatás nem foglalkozott. Két évtizeden át Nagyszombatban és Bécsben Mária-társulatok elnöke volt.

A bécsi Szent István-dómban elmondott Szent László napi beszédek folyamatosan tükrözték a jezsuiták uralkodóval szembeni elvárásait. Ha néha kritikus e hang, és Szent László példáján esetleg el kell gondolkodnia az uralkodónak, az semmiképpen sem az oráló ifjaktól, hanem a háttérben az uralkodót is befolyásolni akaró jezsuitáktól származott.

Mindezek alapján: mérlegelve az egyházi intézmények, társulatok ünnepeinek szónoklási gyakorlatát, Zrínyi Miklós fiatal korát, az általa elmondott beszéd mondandóját és azt a tényt, hogy Johannes Foresius személyében sikerült a 17. század közepi bécsi Szent László-ünnepeken elmondott (és háttérben maradó szerzőjét megtalálni), a Zrínyi Miklósnak tulajdonított beszédről azt állítom, hogy a beszédnek nem ő a szerzője.

6 Végül: összehasonlítottam a megjelent Szent László-beszédek egy részét az 1693. évi gyűjteményes kiadással. A közben tapasztalt megszívlelendő tanulságokról szólok röviden. Először akkor kételkedtem Ignatius Franciscus Xaverius Cetto *Virtus coronata Divi Ladislai* (Bécs, 1693) című

FORESIUS, *Allocutiones oratoriae*, 1679, (34. j.), 593–602, (nr. 53.); CETTO, *Virtus coronata*, 1693, (28. j.), 232–242: *Regum felicitas a Pietate Principis, et amore populi in Principem* [Ez a diákcím 1672-ben]. – Incipit: *Duae res imperante Regum Augustissimo Ladislao Regnum Hungariae ...*

³⁸ RMK III 2200. – *Bonum omen, quod a Divi Ladislai Regis Ungariae magis triumphali, quam funebri quadriga, qua sacrum ejus corpus Varadinum deferebatur ...* concepit Ladislaus Pahy ... jussu ... Tobiae Czaschellii ... procuratoris in Basilica S. Stephani... enunciavit, Viennae, Susanna Rickesin, vidua, 1663. – FORESIUS, *Allocutiones oratoriae*, 1679, (34. j.), 593–602, (nr. 53), incipit: *Triumphantem in coelis Ladislaum...* CETTO, *Virtus coronata*, 1693, (28. j.), 130–142: *Princeps admirandus* címmel mondatja el a beszédet 1666-ban Mikulich Sándor Ignáccal.

³⁹ RMK III ? (Önállóan megjelent változatot nem találtam.) – FORESIUS, *Allocutiones oratoriae*, 1679, (34. j.), 615–630, nr. 55.); CETTO, *Virtus coronata*, 1693, (28. j.), 100–116: *De S. Ladislao: Naturae et gratiae prodigium* [diákcím 1664-ben]. Procurator: Jac. Monschein Philos. et J. U. Doctor, incipit: *Quem ad aras coeli Indigetem Ladislai venerati estis Academici ...*

kiadványának megbízhatóságában, mikor rájöttem, hogy Skerlecz Miklós 1673-ben elmondott orációjának önálló kiadása és a Cetto által neve alatt közölt szöveg két egymástól teljesen független beszéd.⁴⁰ Addig én is annak tudatában vettem kézbe Cetto szövegkiadását, hogy ugyan kevesebbet nyújt, mint az évenkénti kiadványok (hiányoznak a címlapok, metszetek, elhagyta az ajánlásokat), de az orációk szövegét megbízhatóan közli. Az 1655 és 1675 közötti szövegösszevetések eredménye: hét esetben nem azonos a Cetto által jelzett évben elmondott beszéd az adott évben megjelenttel/elmondottal. (1657, 1660, 1661, 1663, 1666, 1667, 1672, az 1662, 1664, 1668-as éveknél nem sikerült az ünnepségre kiadott változatot fellelnem.)⁴¹ Az eltérések oka bizonyára az, hogy Cetto számára fontos volt, hogy 39 beszédet közöljön a 39 éve Szent László napján megkoronázott 39. magyar királynak, Lipótnak tiszteletére, de nem sikerült minden év kiadványához hozzájutnia. Hozzájuthatott viszont Szent László ünnepségeken elmondott orációkhoz más kiadványokban, kéziratokban, például Johannes Foresius 1679-ben közzétett *Allocutiones*-ében. A tévesztések esetében Cetto három évnél (1660, 1661 és 1663) nem is nevezte meg a beszédet elmondó orátort. Mindenesetre a Cetto által közölt beszédek elmondásának adatait ellenőriznünk kell, mielőtt azokból tanulságokat vonunk le, vagy mielőtt azt táblázatban az évrendben elhelyezzük.

⁴⁰ Vö. SZELESTEI N. László, *17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról*, Napút, 19/2017/8 (október), 117-129, i. h.: 127/29. jegyzet. (Ismételten: Sz. N. L., *Tanulmányok a 17-18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, Szent István Társulat, 2019, 166.)

⁴¹ Az 1675-1693 közt elmondott beszédek és orátorok adatai azonosak az ünnepségekre kiadott kötetekben és Cetto kiadványában.